

Bojana Modrijančič Rešič, Šolski center Nova Gorica,
Elektrotehniška in računalniška šola

HOLOKAVST IN SREDNJEŠOLCI NA STROKOVNI ŠOLI

UVOD

Holokavst je tisti del svetovne in domače zgodovine, ki ga ne bi smeli nikoli pozabiti. Tedaj sovražstvo nacistov ni doseglo le Judov, seglo je širše. Ljudje so postali le številke v koncentracijskih taboriščih, kot so povedale preživele taboriščnice. Dogodke iz njihovega življenja so dijaki strokovne šole smeri Računalniški tehnik v šolskem letu 2012/2013 poiskali v dnevniških zapisih, romanih ali pa so se s pričevalci neposredno srečali. Svoje govorne vaje so medpredmetno povezali z učnim načrtom zgodovine, védenje pa dopolnili z obiskom sinagoge.

PRETEKLOST IN TRPLJENJE

Sedemindvajseti januar je mednarodni dan spomina na holokavst. Hebrejska beseda zanj je Šo'ah. Z obema pojmom označujemo množično iztrebljanje Judov v nacističnih koncentracijskih taboriščih med drugo svetovno vojno. Kot pravi Lev Kreft v predgovoru knjige z istoimenskim naslovom Wolfganga Benza, je to bil »nemški izum, tako po zamisli kakor po organizaciji in izpeljavi«. ¹ Povod zanj je bil dogodek, ko je 17-letni poljski mladenič Herschel Grünspan 7. 11. 1938 obstrelil tajnika nemškega veleposlaništva v Parizu, Ernsta vom Ratha. K temu ga je spodbudilo trpljenje njegove družine, ki je imela kot 17.000 poljskih Judov neveljaven potni list, zato so bili izgnani iz Nemčije konec oktobra 1938. Poljska vlada se je leta 1938 zbala vrnitve Judov s poljskim državljanstvom, ki so že več let živeli v Avstriji. »Vsi konzularni potni listi, se pravi vsi v tujini izstavljeni dokumenti, naj bi po 31. oktobru 1938 dopuščali vstop v poljsko državo samo, če so dobili na poljskih konzulatih poseben zaznamek.« ² Pogajanja med Berlinom in Varšavo pa so spodletela in gestapo je Jude deportiral čez poljsko mejo. Poljaki pa so mejo zaprli in tako so nesrečni ljudje hodili po nikogaršnji zemlji med Nemčijo in Poljsko. Mladenec Herschel Grünspan ni mogel prenesti trpljenja svoje družine, nacisti pa so nesrečni dogodek izkoristili. »Atentat je bil nacistom izredno dobrodošel, povzdignili so ga v zaroto »svetovnega judovstva« proti nemški državi in je rabil za uvod k dokončni izmejitvi nemških Judov iz vseh socialnih in gospodarskih povezav, Goebbels je atentat najprej uporabil za antisemitsko kampanjo v tisku.« ³ Kmalu so sinagoge gorele, Jude pa so poniževali, trpinčili in pošiljali v koncentracijska taborišča. A nemško sovražstvo ni prizadelo samo njih, trpeli so tudi Slovani, komunisti, Jehove priče, Romi, homoseksualci idr. V učbeniku Zgodovina 4 lahko v sestavku z naslovom Trpljenje civilnega prebivalstva preberemo: »Druga svetovna vojna je bila najbolj kruta vojna do tedaj. Napadalcii niso izbirali sredstev za doseg cilja, zato vojno označujemo kot totalno. /.../ Najbolj kruto so ravnali s tistimi, ki so jih ocenjevali kot največje sovražnike arijske rase, z Judi, in narodi v okupiranih Poljski, Sovjetski zvezi in Jugoslaviji, kjer naj bi po nacistični teoriji živela manjvredna slovanska rasa. Prebivalstvo teh držav naj bi bilo suženjska delovna sila; manj sposobni so bili zapisani uničenju, na nekaterih pa so izvajali medicinske poskuse.« ⁴ Nacistični vojni zločinec Heinrich Himmler je o Slovanih na okupiranem ozemlju menil, da ni nujno, da znajo brati. Potrebujemo največ 4 razrede osnovne šole, naučili naj bi se računati do 500, znali naj bi napisati svoje

1 Benz, W. (2000). Holokavst. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo - ICK. - (Vita activa), str. 9.

2 Prav tam, str. 30.

3 Prav tam, str. 32.

4 Gabrič, A. in Režek, M. (2011). Zgodovina 4. Učbenik za četrto letnik gimnazije. Ljubljana: DZS, str. 65.

ime in priimek, Nemcem so morali izkazovati pokorščino, biti poštene, delavni in vljudni. Najslabša usoda je čakala Jude, »ki so bili v evropskem antisemitizmu utelešenje zla, prizadetega krščanskega ljudstva«.⁵ Mnogi so umrli v novih uničevalnih taboriščih zaradi nečloveški razmer, ko niso več verjeli, da so lahko ljudje. A nekateri izmed njih, tudi Slovenci, še živijo, pripovedujejo, jočejo. Njihovi potomci poslušajo, le redki zapišejo pretekle zgodbe. To pa so v šolskem letu 2012/2013 naredili srednješolci Elektrotehniške in računalniške šole, smer Računalniški tehnik, ki so pri pouku slovenščine z govornimi vajami predstavili trpljenje v preteklih dneh. Z literarnimi deli so sledili zgodovini, nekateri tudi svojim babicam in prababicam, ki so okusile bedo v taboriščih v Nemčiji in na Poljskem. Priznali so, da sami ne bi nikdar brskali po preteklosti, če to ne bi bil del njihove govorne vaje, ki so jo morali oblikovati s pomočjo računalniških programov PowerPoint in Word. S slovenskimi in tujimi dnevniškimi zapisi, osebnoizpovednimi in leposlovnimi romani, spomini ter z neposrednimi pričevanji sem kot profesorica slovenščine s pomočjo profesorice zgodovine mladim skušala približati tisti del zgodovine, ki ni zaznamoval samo Judov, pač pa tudi Slovence.

LITERARNA DELA PRIPOVEDUJEJO (ANGEL POZABE, NOČ, DNEVNIK, PRETRGANO ŽIVLJENJE)

Angel pozabe

Literarna dela, ki so govorila o nekdanjih taboriščnikih, so morali dijaki predstaviti v obliki govornih vaj, ki so bile tudi ocenjene. Pomagali so si z računalniškima programoma PowerPoint in Word, v katerih so zapisali interpretacijo, ki so jo dopolnili s pričevanji svojih sorodnikov. Ob prebranem romanu *Angel pozabe* avtorice Maje Haderlap so dijaki 4. letnika ugotovili, da je angela pozabe spodbudil angel zgodovine na avstrijskem Koroškem, da se grozote druge svetovne vojne ne smejo nikdar pozabiti. Pisateljica pripoveduje o svoji družini in nikogar ne obsoja. Spremljamo usodo babice, ki jo je zaznamovalo žensko taborišče Ravensbrück. Nekoč je bila samozavestna hči velikega kmeta, ponosno dekle, ki je bilo okusno, a drzno oblečeno: »Nekoč je še mislila, da se mora z obleko postaviti, pozneje se je, pravi, zdela sebi kot prečrtana.«⁶ Po vojni je njen nasmeh postal truden, izžet, njena drža je bila nezanesljiva. A še vedno je ostala trdna, verjela je v nenavadna znamenja na nebu, v kvaterne praznike in 8. maj, ko se je pri maši zahvalila za konec nacizma. Skušala je vzgajati svojo vnukinjo, ki se je bala, da se bo oče ubil, saj je velikokrat grozil. Tudi njega je zaznamovala vojna, saj so ga policisti kot desetletnega otroka odpeljali v zapor v Železno Kaplo in ga tam strahotno pretepli z bičem. Pri dvanajstih letih je postal najmlajši koroški partizan. Po vojni pa je živel dvojno življenje: veselo pred sosedi, molčeče in brez potrpljenja pred domačimi. »Ponoči včasih v grozi plane iz spanja in ne ve, kje je. V sanjah tečem za svoje življenje kot takrat na Veliki planini, reče oče.«⁷ Najraje bi vse pozabil, obtožuje se, da je ničvreden. Dela na kmetiji, je tudi lovec. Veliko pije in verjame, da ga bo ubila lastna žena, ki ji očita, da kot dninarska hči ni dovolj hvaležna, da se je poročila na kmetijo in se tako socialno dvignila. Slednja je nestrpna do moža in tašče, saj si želi drugačnega življenja: »Ko je še živela babica, mama skoraj ni prišla do besede o sebi.«⁸ Nase je opozarjala z glasnim smejanjem ter z vreščecim petjem in glasnim kašljanjem v cerkvi. Od otrok je zahtevala obvladovanje in neopaznost. Hčeri je zavidala njeno svobodo, jo hkrati občudovala in obsojala, ji tudi očitala, da ima preveč razumevanja za očeta. Rada bi se zaposlila, po hčerinem odhodu na Dunaj pa se začne izobraževati z branjem priznanih evropskih avtorjev, piše pesmi. Po babičini in očetovi smrti najde vnukinja rdečo, popackano taboriščno babičino knjigo v očetovi nočni omarici. Pisati je znala le za silo, a zabeležiti je morala vse, kar se ji je zgodilo v letu in pol trpljenja. Za to obdobje je porabila le tri majhne strani. Tam je izgubila zdravje in srečo: ima težke in otečene noge, bolijo jo sklepi in kosti. V taborišču Ravensbrück je le še številka 24834. Dve uri gole čakajo na pregled. Babica pa se je spominjala: »Mlajše je čakala kalvarija zaradi lepote, pobrali so jih iz bloka dvanajst, v katerem je bila štiri tedne zaprta, in jih zmešane pripeljali nazaj.«⁹ Pretepenim ženskam je koža visela v jermenih. Mrtve so imele kožo kot iz rumenkastega papirja in bi jo lahko olupili s skeletov.

⁵ Prav tam, str. 66.

⁶ Haderlap, M. (2012). *Angel pozabe*. Maribor: Litera, str. 205.

⁷ Prav tam, str. 69.

⁸ Prav tam, str. 152.

⁹ Prav tam, str. 90.

Ko je čistila latrine, se je smrad tako zalepil nanjo, da se ni mogla več umiti. Kot spomin na grozljivi čas pa sta ji ostala lagerska žlica in šibko zdravje. Pot babičinih zgodb sklene vnukinja, ki ob obisku Ravensbrücka ne čuti nobenega olajšanja, nobene tolažbe. Ve le, da ji bo angel zgodovine pomagal spodriniti angela pozabe; nastala je zgodba oz. trajen zapis grozljive zgodovine. Dijak 2. letnika je v svoji govorni vaji izpostavil dejstvo, da pisateljica v svojem romanu odrašča: »V začetku knjige pripoveduje bolj veselo o stvareh, proti koncu pa postane zelo resna, pripoveduje veliko o preteklosti partizanov in ne več o lepih dogodkih življenja.« Dijak 4. letnika iste smeri pa je v programu Word komentiral: »V vasi med ljudmi še vedno živi duh vojne. V vsakem pogovoru je čutiti očitane, kdo in kaj je bil nekoč. Veliko ljudi je že storilo samomor zaradi starih časov, nekateri pa to poskušajo. Mislim, da se stara generacija ljudi ni mogla otresti spominov o vojni in pomanjkanju. Vedno znova so podoživljali stare čase. Jedli so malo in varčevali z vsem, kar so imeli. Zanimivo je, da so kljub razvoju, ki je bil takrat v razcvetu, živeli v revščini in pomanjkanju. Vsak kos hrane je imel velik pomen, saj je po pripovedovanju babica preživela le od nekaj olupkov, ki jih je dobila, ko je prala posode v taborišču. Nekaterim ljudem je bila zelo hvaležna, saj brez njih ne bi zmogla vrnitve domov. Vojna je bila tudi nenehna tema za prepir v gostilni. To je storil tudi pisateljčin oče, ki se je vsakodnevno srečeval s smrtjo in lakoto kot mladi partizan. To je bil tudi eden izmed razlogov, da je poskusil narediti samomor. Za vsakega, ki je odšel v taborišče, so ljudje vedeli; vedeli so tudi, kje je umrl. Ne morem si tudi predstavljati, koliko ljudi je umrlo v taboriščih. Čeprav so bili nedolžni in niso bili ničesar krivi, so se le s težavo izognili smrti. Nekaterim je uspelo, večini ne. In tudi tistim, ki so vojno preživeli, a so bili v taborišču, po osvoboditvi ni bilo lahko. Še vedno so se spominjali grozot, ki so jih doživeli.«

Noč

Neposredno je vojne oz. taboriščne dogodke zapisal tudi Elie Wiesel, ki je leta 1944 štel komaj 15 let. V živinski vagonih so Jude pestili vročina, žeja, smrad in pomanjkanje zraka, v Auschwitzu pa se je širil vonj po zažganem mesu. V Birkenauu esesovski podčastnik z gumijevko loči moške od žensk. Elie sklene, da očeta ne bo zapustil. A kmalu sreča doktorja Mengeleja z monoklom. Vidi, da tovarnjak v jamo strese dojenčke in majhne otroke, ki kmalu gorijo. Zato ga muči nespečnost. Misli, da bosta z očetom končala v krematoriju, vendar ju odpeljejo v barako oz. predsobo pekla: »Toliko prestrašenih ljudi, toliko krikov, toliko živalske surovosti.«¹⁰ Zaporniki so pretepeni, morajo se sleči in obdržati samo pas in čevlje. Nato jih obrijejo. Kmalu sorodnik noče več poznati sorodnikov, prijateljev, celo otroci bi za kos kruha izdali svoje starše. Stati morajo na ledenem vetru, teči, se boriti za oblačila, prenesti razkuževanje s petrolejem. A iz lesenih barak se preselijo v betonske stavbe v dveh nadstropjih. Dajo jim nove obleke, lahko gredo na stranišče, dobijo črno kavo in krožnik goste juhe. Elie postane A-7713. »Rednim apelom so se večkrat pridružili še kazenski apeli, ki so lahko trajali še dlje kot običajno.«¹¹ Kmalu pa kot pomožni delavec odide v novo taborišče Buna, kjer dela v skladišču električnega materiala. Čeprav delo ni bilo težko in nevarno, je bil tam kapo, ki je imel občasne napade blaznosti. Nekoč ga Elie vidi z mlado Poljakinjo in za to dobi 25 udarcev, še prej pa se onesvesti. V Buni imajo tudi pipele, otroke, ki pomagajo kapom, a so še hujši kot odrasli. Vendar imajo taboriščniki malega pipela, ki pomaga nizozemskemu oberkapu in ni hotel ničesar izdati ob preplahu, radi. Obešen je, a ne umre takoj. Vsi ga morajo gledati, kako se muči. Sprašujejo se tudi, kje je Bog. Za Elieja pa je imela juha tistega večera okus po truplu. Tudi sam, nekoč izraziti vernik, ob vsem hudem dvomi o Bogu. Rabin celo klone in umre. A Elie vztraja zaradi očeta. Prestraši pa se, ko mu začne otekati desno stopalo, ki mu ga kmalu operirajo v taboriščni bolnici. Čeprav so bile tam bele rjuhe, dober kruh, gostejša juha in ni bilo apela, zvonca, dela, se zaveda, da esesovci ne marajo bolnikov, ki so zapisani krematoriju. Zato z očetom odideta v središče Nemčije, ker se približuje rdeča armada. Po vojni mladenič izve, da so bolnico osvobodili Rusi dva dni po evakuaciji. Taboriščnikom pa je tedaj naročeno, da morajo počistiti tla za osvobodilno vojsko, da bo ta vedela, da so tam živeli ljudje: »Torej smo bili ljudje?«¹² A tedaj se njegova rana odpre in krvavi, on pa mora teči med močnim sneženjem. Esesovci odstranijo vsakogar, ki ne zmore naporne poti. Po pretečenih sedemdesetih kilometrih in

¹⁰ Wiesel, E. (2007). Noč. Radovljica: Didakta, str. 35.

¹¹ Prav tam, str. 40.

¹² Prav tam, str. 71.

po večurni hoji so prišli v Gleiwitz (Gliwice), kjer so bili tri dni brez hrane in vode. Nemške delavce, ki jim mečejo koščke kruha, zabava predstava, ko se sestranci pobijajo med seboj za drobtinice. V ledenem vetru dvajset ljudi pride v Buchenwald. Na odprem vagonu jih je umrlo osemdeset. Eliejev oče ne zmore več trpljenja. Griža, razbita lobanja in lakota dokončajo svoje delo 29. 1. 1945. Sin mu izpolni zadnjo željo s kavo oz. brozgo, ki je bila topla voda. Odgovorni bloka mu razloži, naj poje še očetov obrok, saj se mora v koncentracijskem taborišču vsakdo boriti le zase in ne misliti na druge. Vsakdo živi in umre zase. In sin tedaj spozna, da je zares svoboden. A zares je svoboden šele aprila, ko se odporniško gibanje odloči, da Judov ne bo zapustilo. Zaporniki tedaj planejo na kruh in ne mislijo na maščevanje. Elie pa tri dni po osvoboditvi taborišča hudo zboli zaradi zastrupitve in štiri-najst dni v bolnišnici visi med življenjem in smrtjo. Ko se prvič po deportaciji pogleda v ogledalo, ga opazuje truplo. Dijaki 2. letnika so se ob pripovedovanju zamislili. Spodbudil jih je mladostnik, ki velikokrat pozablja, da pouk traja 45 minut, da drugim ne smeš vpadati v besedo, da moraš tudi potrpeti oz. biti strpen: »To so bili pa res ekstremni trenutki. Saj vem, da so nekoč ljudje trpeli v taboriščih, a v današnjem času ...« Dijaki niso mogli pozabiti, da so taboriščniki trpeli v živinskih vagonih brez strehe in se niso smeli usesti in ne premakniti. Za nekoga je bila strahotna misel, da so si žejo težili tako, da so z žlico strgali sneg po odeji drugega zapornika: »Ni čudno, da so zboleli. Nihče tudi ni mogel skrbeti za higieno. In ko so umrli, so si preostali razdelili njihovo obleko in jih vrgli iz vagona kot vreče moke. Kako so to lahko ljudje počeli z ljudmi? Se jim niso smilili?« Strinjali so se, da so bili to strašni časi, čeprav se vanje ne morejo vživeti, ker so premladi in preveč oddaljeni od teh grozljivih dogodkov. Pripomnili so še, da bi včasih človek lahko vedel vnaprej, kot bi bral svojo prihodnost: »Če bi Elie ostal v bolnišnici, ne bi tako trpel z razbolelo nogo. Bi pustil očeta samega? Grozno je, da so otroci škodili staršem za lastno preživetje.« Zgrozili pa so se ob misli, da te tako krute razmere v marsikaj prisilijo in da človek ni več človek, pač pa le žival, ki se bori samo za svoj obstoj in noče misliti na druge.

Dnevnik

Mar za druge ljudi pa je bilo tudi dvema Judinjama, ki sta med okupacijo pisali dnevnik. To sta bili Francozinja Helene Berr in Nizozemka Etty Hilesom. 21-letna Helene oz. Lenlen, kot so jo imenovali domači, je začela pisati svoj dnevnik aprila leta 1942 v okupiranem Parizu. Pisanje je prekinila med 28. 11. 1942 in 15. 8. 1943. Študirala je na Sorboni in pripravljala diplomu iz angleščine. Delala je kot prostovoljka v knjižnici na univerzi, bila violinistka, trmasta in pogumna, veliko je brala. Hoče postati prostovoljna socialna delavka za pomoč internirancem iz Drancyja in dela kot prostovoljka v knjižnici na univerzi, kjer spozna Jeana Morawieckega, bodočega pravnika, s katerim se družita in pogovarjata. Hoče se popolnoma razdajati drugim; prizadene jo trpljenje tujih ljudi, ki jih sploh ne pozna. Ko si 8. 6. 1942 nadene rumeno zvezdo, ji ta ponazarja barbarstvo in zlo. Najprej je noče nositi, a se nato zave, da je to pogumno dejanje. Zelo jo prizadene, ko njenega očeta, rudarskega inženirja in nekdanjega direktorja tovarn Kuhlmann, odlikovanega z vojnimi križem in križem časne legije, aretirajo, ker je imel rumeno zvezdo le pritrjeno s sponkami in pritiskači in ne prišito na oblačilo. Zanj naj bi veljal 8. člen zakona z dne 3. 10. 1940, ki je zagotavljal, da so tisti Judje, ki imajo izjemne zasluge na literarnem, znanstvenem ali umetniškem področju za Francijo izvzeti iz prepovedi, ki jih predvideva zakon. Dekle nas v svojem dnevniku seznaja z nemškimi grozodejstvi, ki so omejevala Jude. Devetindvajsetega maja 1942 je bila sprejeta 8. nemška odredba, po kateri so morali Judje v javnosti nositi rumeno zvezdo, ki je morala imeti 6 krakov, biti velika kot dlan, obrobljena s črno barvo, izdelana iz rumenega blaga, na njej pa je bilo s črno napisano Jud. Nositi so jo morali prišito na oblačilih na vidnem mestu na levi strani prsi. Devetega julija 1942 pa je 9. nemška odločba Judom prepovedala obisk kulturnih ustanov: gledališč, kinodvoran, javnih parkov, restavracij in čajnih hiš: »Na koncu so lahko v blagovne hiše in trgovine vstopali le med 15. in 16. uro.«¹³ Tedaj pa so bile vse trgovine zaprte. Judje so se morali z metrojem peljati v drugem in zadnjem vagonu. Niso smeli hoditi po Elizejskih poljanah. Oktobra leta 1941 so privrženci kolaboracionista Jacquesa Doriota na pobudo Nemcev izvedli napade na pa-

13 Berr, H. (2009). Dnevnik. Tržišč: Učila International, str. 83.

riške sinagoge. Tedaj je tudi policijski prefekt vpeljal občasni nadzor nad Judi; ti so morali na prefekturi potrjevati svoje osebne izkaznice, na katerih je bilo z rdečo napisano Jud ali Judinja. Nemški ukrep je tudi zahteval, da Judje nimajo pravice do zdravljenja v bolnišnici, nimajo prevoza z rešilnim avtomobilom, v nemških pisarnah se niso smeli uvesti. Avtorica obsoja vichyjsko oblast, ki je od oktobra leta 1940 zahtevala, da se Judi iz tujine internirajo v koncentracijska taborišča. Pove, da je bila konec novembra leta 1941 ustanovljena zveza UGIF, ki je bila namenjena pomoči francoskim in tujim Judom, interniranim ali ne, in njihovim družinam. Sama kot članica dobi legitimacijsko kartico, ki naj bi vse člane začasno varovala pred preganjanjem. Zaveda pa se, da je bil UGIF deležen mnogih negativni kritik, saj »je igral vlogo zakonitega posrednika med nemškim okupatorjem, vichyjsko oblastjo in judovskim prebivalstvom«. ¹⁴ Njena družina bi lahko pobegnila, a je ostala; zaradi varnosti so spali pri različnih ljudeh. Sedmega marca 1944 pa so se odločili, da bodo prespali doma. Že 8. marca ob 7.30 zjutraj so jih aretirali in jih premestili v Drancy, v eno izmed štirih večjih taborišč, ki so jih odprli leta 1941 na severu v okupirani coni. Družino deportirajo v Auschwitz; očeta ubijejo septembra 1944 v taborišču Auschwitz III-Monowitz, mamo pa so maja istega leta odpeljali v plinsko celico. Helene premestijo v Bergen-Belsen, kjer v začetku aprila 1945 podleže »zaradi slabega zdravljenja in epidemije tifusa, le nekaj dni pred angleško osvoboditvijo taborišča«. ¹⁵ Jean Morawiecki si vedno očita, da je 26. 11. 1942 odšel iz Pariza, sodeloval pri izkrcanju v Provansi in se leta 1945 kot član zavezniških vojaških sil znašel v Nemčiji. Po vojni je postal svetovalec na veleposlaništvu. Njen dnevnik je dal njeni nečakinji, ta pa ga je s soglasjem družine podarila združenju Memorial de le Shoah. Dijak 2. letnika je o prebrani knjigi v svoji predstavitvi v programu Word zapisal: »Ta knjiga mi je bila všeč, ker govori o drugi svetovni vojni, kaj se je takrat dogajalo, zakaj so Nemci preganjali različne ljudi ... Sam sem neposredno povezan s takimi dogodki. Moj pradedek je bil deportiran v Mauthausen leta 1940, kjer se je žrtvoval za mlajšega Slovenca, saj se je pri preštevanju zamenjal z njim in tako so ga sežgali v krematoriju. Doma je pustil svoje otroke, a je mladeniču rekel, da ima še vse življenje pred seboj. To nam je povedal znanec, ki je preživel morijo. Moj dedek po očetovi strani, rojen leta 1932, stanujoč v Opatjem selu, je bil šele 13-leten zaprt v Gonarsu, od tam so ga premestili v taborišče v Trst, kjer je izbruhnila epidemija krvave griže. Ta bolezen je bila tako nalezljiva, da so vsi pazniki iz tega predela taborišča ušli. Takrat se je mojemu dedku in še nekaterim njegovim sojetnikom uspelo izmuzniti smrti in pobegniti v mesto, kjer je šel k sorodnikom, ki so ga zdravili s kuhanim rižem; le-to naj bi pomagalo pri bolezni. Ozdravel je, se vrnil domov, kjer je doživel 72 let in umrl leta 2004. Njegova mati (moja prababica) je bila zaprta v današnjem samostanu frančiškanov na Kapeli na Kostanjevici nad Novo Gorico. In seveda me zelo zanimajo dogodki, ki so se dogajali med drugo svetovno vojno. Tako sva z očetom že obiskala taborišči: Auschwitz, Dachau, obale Normandije ... Na takem kraju čutiš neko energijo, ki je ne znaš prav pojasniti, ampak veš, da ni najboljša. Spomnim se, da sem se počutil kar nelagodno, ko sva bila v Auschwitzu. Dojel sem tudi sporočilo, ki je vedno enako: Vojne ne prinesejo nič dobrega, samo gorje; in človek je v vojni vsega zmožen, tudi ubiti lastnega brata. Knjiga o Helene Berr me je spodbudila k razmišljanju o času, v katerem se je vse to dogajalo. Spomnil sem se, kaj se je dogajalo moji družini, še posebej po očetovi strani, koliko taborišč je bilo po svetu, predvsem v Evropi. Knjige s tako tematiko so spomini na grozote, ki so se dogajale, zato tega ne smemo pozabiti.«

Pretrgano življenje

Sedemindvajsetletna nizozemska Judinja Etty Hilesuim je svoje doživljanje zapisovala v 8. dnevniških zapisih od leta 1941 do 1943. Dijak 3. letnika je v svoji govorni vaji povedal, da je imelo to dekle nenavadno življenje, bilo zelo izobraženo, predvsem pa se v njenem pisanju kaže dozorevanje osebnosti: »Piše zelo osebno, pove tudi o stvareh, ki bi jih drugi zamolčali. Sestaja se s 54-letnim strokovnjakom za branje črt na dlaneh. Je judovski emigrant iz Berlina, ima bivšo ženo in otroke, zaročenko, Etty pa se z njim ne bi nikoli poročila. Vsekakor sta s S., kot ga imenuje, imela čudno razmerje, saj sta se večkrat poskušala v roko borbi, kar naj bi bila dobra psihoterapija. Čeprav si ona želi študirati pravo in slovanske

¹⁴ Prav tam, str. 181.

¹⁵ Prav tam, str. 228.

jezike, se ukvarja s psihologijo. Na judovskem uradu bi rada pomagala deportirancem, a nato v prehodnem taborišču Westerbork pomaga taboriščnikom, ki so čakali na deportacijo. O Nemcih, ki jih preklinja, pravi, da bi jih bilo treba iztrebiti s koreninami vred. A nikogar ne more sovražiti. Pripravlja se na življenje v taborišču, da bo tako solidarna z vsemi, ki trpijo. Odide na pogreb dragega S., na koncu se pogovarja z Bogom, čeprav na začetku vanj ne verjame. Zanimivo je njeno razmišljanje o duši, saj pove, da je lahko človek star, a ima mlado dušo in obratno. Zanj in družino se življenje konča v Auschwitzu leta 1943.« Etty je Julius Spier oz. S. zelo zaznamoval. Z njim se je sestajala, sprehajala, pogovarjala, bila ljubosumna na ženske, ki so ga obdajale. Zdel se ji je šarmanten, notranje svoboden, graciozen. Iskala je tudi Boga, čeprav so ji bile tuje dogme, teologija, sistematični verski nauk. Molila je za druge in sledila lastnemu verskemu prepričanju. Rada bi pisala, a ni imela delovne discipline, zanimala jo je glasba. Vedela je, da ne sme bežati pred problemi, a se je včasih počutila kot smetnjak. Ženske so se ji zdele trapasta, idiotska, nelogična bitja. Velikokrat sta jo bolela želodec in glava. Nagnjena je bila tudi k meniškemu življenju ob rženem kruhu, čisti vodi, sadju. Zapisala je, da so Nemci spomladi 1941 začeli izvajati prve racije nad nizozemskimi Judi: »Splošnemu protestu, ki je bil sklican zaradi pregonov, so sledili povračilni ukrepi, aretacije in deportacije.«¹⁶ Dvaindvajsetega marca 1942 se niso smeli več sprehajati po promenadi, ker je bil Judom pristop prepovedan. Nasilje pa se je stopnjevalo, saj 12. 6. 1942 Judje niso smeli več obiskovati trgovin z zelenjavo, izročiti so morali kolesa, ne bodo se več smeli voziti s tramvaji ali se zadrževati na prostem po 8. uri zvečer. Niso smeli več obiskovati tistih, ki so bili Nejudi. Tako kot Helene Berr slutiti, da jo bodo deportirali. Na koncu je anemična, bolna, priklenjena na posteljo. A Westerborka nima za grozljiv kraj, čeprav so ljudje v njem voščeno blede, izčrpani. Vidi, da veliko otrok umira, ujetniki v barakah pa živijo kot podgane v odtočnih kanalih. Sama se pogovarja z Bogom, a iz taborišča se kot Helene Berr ne vrne več.

Ko so dijaki imeli svoje govorne vaje oz. so predstavili prebrana dela s pomočjo računalniških programov PowerPoint in Word, je dijak 2. letnika rekel, da je v taboriščih umrlo veliko Judov samo zato, ker so bili pač Judi. »Hitler je hotel ustvariti čisto arijsko raso, v kateri za drugačne Jude, ki so bili tudi bogati, ni bilo prostora. A ti so že od nekdaj trpeli in morali po svetu. In nihče jim ni prizanašal.« V zgodovinskem učbeniku za 3. letnik gimnazije v odlomku Judovsko vprašanje preberemo, da so bili Judje že od srednjega veka v večini evropskih držav tarče segregacije: »Obtoženi, da so Kristusovi morilci, niso smeli posedovati nepremičnin, ukvarjali so se lahko le s trgovino in posojanjem denarja, živeti so morali v posebnih predelih mest (getih). Kadar vladarju njihova navzočnost ni bila po volji, jih je izgnal.«¹⁷ A kmalu je življenje zanje postalo nevzdržno: »Hitlerjeva Nemčija je razširila svoje ozemlje že pred začetkom druge svetovne vojne in poskušala v veliki Nemčiji združiti vse Nemce. Nemški življenjski prostor (Lebensraum) naj bi se razširil v velike ravnice Vzhodne Evrope, kjer so prebivali pripadniki drugih narodov, ki so v nacistični rasni teoriji veljali za manjvredne. Judi in Romi so bili zapisani uničenju – genocidu, Slovani pa naj bi bili cenena delovna sila za rastočo nemško državo.«¹⁸ In takoj, ko so Nemci zasedli Poljsko, so pobili največ Judov, poljske politične in intelektualne ljudi, preostali so bili izpostavljeni raznarodovanju in poceni delovna sila: »Na domove, ki so ostali po izgonu Poljakov in Judov prazni, so naseljevali Nemce iz vzhodnih poljskih predelov in baltskih držav, ki so po nemško-sovjetski pogodbi postali interesna sfera Sovjetske zveze.«¹⁹ Kot ugotavlja že Annette Wieviorka v svojem delu Kako sem hčerki razložila Auschwitz, Judje niso bili krivi ničesar, da so jih Nemci tako sovražili. In dodaja, da je bila Nemčija sicer prežeta s protijudovsko miselnostjo, a so bili morilci v manjšini. Večina takratnih Nemcev pa je bila do dogajanja brezbrizna.

¹⁶ Hilesun, E. (2008). Pretrgano življenje, dnevnik Etty Hilesun 1941–1943, pisma iz Westerborka. Ljubljana: Modrijan, str. 50.

¹⁷ Cvirn, J. in Studen, A. (2010). Zgodovina 3. Učbenik za tretji letnik gimnazije. Ljubljana: DZS, str. 113.

¹⁸ Gabrič, A. in Režek, M. (2011). Zgodovina 4. Učbenik za četrti letnik gimnazije. Ljubljana: DZS, str. 59.

¹⁹ Prav tam, str. 59.

ROMANA KOT SPOMIN NA STRAHOTE

Dekle v zelenem in Sarin ključ

Tudi leposlovje priča o krutih časih. Ena izmed takih književni del je zadnji oz. tretji del trilogije Dekle v zelenem z naslovom V orlovih krempljih. Juda Izaaca Abrahamsa in

Nemca Ericha Hoffmana poveže slika Louise Eeden, dekleta iz lončarske družine, ki je v 17. stoletju kot 16-letna nesrečno končala v majhnem nizozemskem mestu Delft. Leta 1654 je pozirala v zeleni svileni obleki v ateljeju mojstra Haitinka. Že za časa svojega življenja se je zavedala, da ima umetnost tudi dušo. Mojster jo je naslikal zato, da bi živela v spominu drugih. In prelije jo v sliko, ki v času Hitlerjevega terorja krasi steno v judovskem stanovanju Abrahams. Spremlja odraščanje priznanega avstrijskega violinista Izaaca, sicer čudežnega dečka, ki mu po življenju pozneje strežejo nacisti, predvsem zagrizeni sovražnik Judov Klaus Steinmann, ki že kot deček nosi na rokavu trak s svastiko. Zanj so Judje podljudje; je vodja skupine Hitlerjeve mladine v Nemčiji in otrok ločenih staršev ter zelo podoben Erichovemu dedu Veitu Hoffmannu, nekdanjemu naredniku avstrijske cesarske vojske. Svojega vnuka je hotel vzgojiti v pravega vojaka, a mu je njegova mati slikarka navdahnila nežno dušo, saj se je pozneje fant specializiral za umetnostno zgodovino s poudarkom na nizozemski umetnosti 17. stoletja. Erich in Klaus skupaj krojita usodo elitnih enot SS, vendar prvega peče vest, ko mora odvzeti sliko Louise Abrahamsovim. Ker nasprotuje ukazom višjega častnika, bi se zanj lahko slabo končalo, a ga reši general, ki pozna njegovo nagnjenje k umetnosti. Vključi ga v organizacijo za upravljanje z umetninami. S stene ga opazuje in tolaži Louise Eeden, kot je to prej počela z Izaacom, ki so ga deportirali v Terezín, nato pa v Auschwitz. A Klaus preseneti Ericha in spozna, da njegov »prijatelj« ne bo nikoli nacist. Ker se bliža konec vojne, bi rad izginil v Južno Ameriko, zato pobere Erichov potni list in se tudi preobleče vanj. Kmalu je mrtev, Erich pa reši Izaaca in ga skrije ter mu da sliko Louise, ki jo je rešil pred uničenjem. Dijak 1. letnika je ob prebranem delu zapisal tudi pogovor s svojo prababico, ki je trpela v taborišču Auschwitz: »Osebno sem se še bolj kot v zgodbo v knjigi poglobil v zgodovino. V nekaterih poglavjih me je kar zmrazilo, ko se književni liki pojavljajo v koncentracijskih taboriščih in pisatelj pripoveduje, kaj vse so počeli ljudem, ki so bili tam zaprti. Sploh si nisem mogel predstavljati, kako je lahko imel en sam človek tako oblast in nadzor nad vsem. Ko pisatelj sklene zgodbo, se konča tudi druga svetovna vojna. To delo nas ponese v neki drug zgodovinski čas, čas Hitlerjevega vladanja. V tem romanu je omenjen Auschwitz – koncentracijsko taborišče, eno najstrašnejših taborišč, v katerem je bila tudi moja prababica, Dragica Trojer, roj. Torkar. Rojena je bila v vasi Porezen 16. julija 1927. Bila je v treh taboriščih: Auschwitz, Ravensbrück in Wittenberg, in sicer od 1944 do 1945. Moji prababici v življenju ni bilo lahko in je doživela marsikaj hudega, kar ji je načelo zdravje. Ob obujanju spominov na tiste čase sem opazil, da ji je težko pri srcu. Delala je za partizane. Nosila je pošto tistim italijanskim vojakom, ki so pozneje prestopili k naši vojski – partizanom. Italijani so prijeli kurirja iz vasi Zakojca. Pri njem so našli seznam vseh vaščanov, ki so delali za partizane. Kurirja so zaprli, ga mučili in usmrtili. Tako so oktobra 1944 Italijani obkolili vse hiše v vasi Porezen in vse, ki so delali za partizane, izgnali iz hiš.²⁰ Med njimi sta bili moja prababica Dragica, takrat stara sedemnajst let, in njena mama Angela, stara šestintrideset let. Hoteli so odpeljati tudi devetletnega brata Petra, vendar ga je njegova sestra Dragica posvarila, da je pobegnil. Iz Porezna so jih peljali v Podbrdo na železniško postajo in jih tam zaprli v klet. Tam so jih zasliševali in jih po treh dneh odpeljali v Gorico, kjer so bili tri tedne. Nato pa so jih z živinskim vagonom odpeljali v Auschwitz, taborišče na Poljskem, eno najstrašnejših taborišč vseh časov. Nihče ni slutil prevare v napisu Delo osvobaja, ko je prvič prestopil taboriščni vhod, tudi moja prababica ne. Pogled na barakarsko naselje, obdano z visoko žičnato ograjo, opremljeno s stražarskimi stolpi, je v strupenem zimskem mrazu deloval uničujoče. Usmerili so jih proti stavbi, ki se je izkazala za neke vrste kopalnico in prostor, kjer so opravljali sprejemni obred, ki je prababici ostal v grozljivem spominu. Odvzeli so jim obleko, jih obrili, ostrigli, morali so se okopati med poniževanjem in zasmehovanjem. Vrgli so jim nekaj lagerskih cunj in cokle. V podlakt leve roke so ji vtetovirali še številko 89060. Zdaj je številka na roki močno zbledela, spomin na tiste čase pa je bil pri prababici še močno živ. Po jutranjem apelu v kakršnem koli vremenu so morali na delo. V močvirju so izkopavali jarke. Premočene obleke so se sušile kar na telesih, ker so bile edine, ki so jih imeli. Večerni apel je bila nova muka. Če se število ujetnic ni ujemalo s taboriščno evidenco, se je apel raztegnil tudi na več ur ne glede na vreme. Udarci so kar naprej padali, ko marsikdaj tabo-

²⁰ Italija je leta 1943 kapitulirala in te italijanske enote so delovale v okviru nacistične vojske.

riščniki niso vedeli zakaj. Zaradi zamude na apel pa je bila interniranka vedno tepena do nezvesti. Na apel so morale iti večkrat v eni noči; tako interniranke niso mogle spati. To je bil način, da so jih psihično in fizično uničevali. Mnoga dekleta tega niso zmogle prenesti, zato so si same vzele življenje. Marsikatera izmed njih se je vrgla na električno žico, ki je obdajala taborišče. Paznice v taborišču so bile različnih narodnosti, za mojo prababico so bile najhujše Poljakinje. Po navadi so bile to ženske s kriminalno preteklostjo, detomorilke, zločinke ... Prababica se je spominjala, da jo je ena izmed paznic močno pretepla po obrazu. To isto paznico je srečala na vlakcu, ko so bežali iz taborišča. Poljakinja se je bala, da jo bo interniranka izdala. Vendar se to ni zgodilo. Na koncu poti z vlakom v Auschwitz pa so interniranke ločili od preostalih, ki so bili tudi v taborišču. Ujetniki v taborišču so imeli na rokah vtetovirane svoje številke, preostali delavci, npr. paznice, pa niso imeli nobenih števil na rokah. Niso se mogli skriti, prababica ni vedela, kam so jih odpeljali in kaj so naredili z njimi. V baraki, kjer je spalo po deset jetnic na lesenih pogradih, je bila v kotu posebna peč, ki pa ni oddajala nobene toplote. Vse jetnice so se vsak dan bale, da iz te peči uhaja plin in da jih bodo zastrupili. Vedele so, da v tem taborišču s plinom zastrupljajo ljudi in jih sežigajo v krematorijih. Bilo jih je strah. Lakota je bila brezmejna. En kos kruha in skodela čiste juhe. V bližini taboriščne kuhinje je bila luknja, kamor so metali ostanke hrane. Prababica je nekega dne iz luknje vzela nekaj krompirjevih olupkov in paznica jo je pri tem zalotila. Z gumijevko jo je močno pretepla. Pri deljenju hrane so morali čakati v vrsti na kos kruha. Zgodilo pa se je, da ga prababica ni dobila, njena mama pa. Prababica je bila zelo lačna in je mamoprošila za malo kruha, a ta ji ga ni dala. Človeška narava se v tako hudih razmerah popolnoma spremeni. Tu gre za golo preživetje, boj za obstanek in vsa čustva ter materinska ljubezen se razblinijo. Odnos matere in hčere se je tu pokazal v čisto drugačni luči. Nekega dne pa so jih po delu peljali naravnost v „savno“ – kopalnico, kjer so ženske oddale obleko, potem pa zunaj čakale vso noč, da so jo dobile nazaj, seveda ne iste. Tudi to je bil eden izmed načinov mučenja ljudi. V postopku razsuševanja se je veliko žena tako močno prehladilo, da so kmalu zatem umrle.

V Auschwitzu je bila prababica s svojo mamoin preostalimi jetnicami iz okoliških krajev približno dva meseca, v Ravensbrücku tri tedne, v Wittenbergu pa je delala v tovarni letal. Po taborišču se je govorilo, da se vojna končuje, v tovarno jih niso več pošiljali delat. Pozno zvečer okoli enajste ure leta 1945 so v taborišče prišli Rusi in jih osvobodili. Tam je skupaj z mamodočakala svobodo. Mnoge sotrpinke je niso. Vrnitev v domovino je bila zelo težka, saj so bile mnoge ceste in železnice poškodovane, drugih prevoznih sredstev pa ni bilo. Velike daljave so vsak dan prepešale, dokler niso prišle v zbirni center, od koder so bili potem organizirani transporti v Jugoslavijo; nekaj tovarišic je na pragu svobode omagalo. Ko so bili taboriščniki osvobojeni, niso poznali poti domov. Po treh mescih so se spet vrnili v taborišče. Tavaliso od vasi do vasi, nekaj časa so živeli v zapuščenih hišah. Po naključju so naleteli na železniško postajo in se z vlakom odpeljali v Veliko Kikindoin Srbijo. Tam so bili dva dneva, nato pa so se z vlakom vrnili v Gorico, od tam pa v domači kraj. « Žal je Dragico izdalo šibko zdravje v začetku leta 2013, saj je umrla.

Tatiana de Rosnay pa se je v romanu *Sarin ključ* poklonila vsem otrokom Vel' d'Hiv'a, ko je poleti leta 1942 francoska policija zajela Jude in jih odgnala na velodrom. Ameriška novinarka je morala ob 60. obletnici spomina na grozljive dogodke napisati članek, ob tem pa je spoznavala zgodbo 10-letne judovske deklice Sare Starzynski, ki 4-letnemu bratcu obljubi, da ga bo rešila, le priden mora biti, ko jih bo francoska policija za kratek čas odpeljala. A prišite rumene zvezde na oblačilih in ožigosane osebne izkaznice z napisom *Jud ali Judinja* so kazale na čudne dogodke: »Potem so sledile vse tiste stvari, ki jih naenkrat niso smeli več početi. Na primer se igrati v parku, voziti kolesa, hoditi v kino, gledališče, restavracije, na bazen. Ali si izposojati knjige v knjižnici.«²¹ V trgovine niso smeli, vozili so se lahko le v zadnjem delu vagona, doma pa so morali biti pred policijsko uro. Ko so jih zajeli, so si na velodromu želeli vode. Spoznajo, da niso več vredni, da bi bili ljudje. A za malo Saro je grozna zavest, da jo nemočni brat čaka v omari, hkrati pa opazuje svojo mamoin postane otopela in brezvoljna. Na njenem obrazu zaman išče toploto, prijaznost, veselje. Zbudi se šele tedaj, ko se kot blazna bori za svojega otroka, saj jih je policija s pre-

21 De Rosnay, T. (2012). *Sarin ključ*. Ljubljana: Arsem, str. 32.

tepanjem in polivanjem z mrzlo vodo ločila. Enajstletna Rachel je Saro končno prepričala, da sta pobegnili in se zatekli v pasjo uto pred hišo prijaznih zakoncev Dufaure. Oba sta Sari pomagala, da je poiskala svojega brata. A on je medtem umrl v stanovanju v skriti omari, kamor so se vselili novi stanovalci – Bertrandovi predniki. Zakonska žena le-tega pa je bila novinarka Julia Jarmond, ki bi se morala z družino leta 2002 vseliti v to prenovljeno stanovanje. Bertrandov stari oče nekoč denarno pomaga Sari, ki se že odrasla preseli v ZDA, da bi vse pozabila. Za seboj zabriše vse sledi, a jo kmalu izda preteklost – namerno se na pole-deneli cesti zaleti v drevo in umre. Zapusti moža in dečka Williama, ki se pozneje preseli v Italijo. In tam ga Julia poišče ter mu pove za mamino preteklost, ko je kot dekletce pogosto sedela pred nagrobnikom mrtvega brata, v rokah pa je držala medeninasti ključ. William, poročni gastronomski kritik in oče, najprej zgodbi noseče novinarke Julie ne verjame, a kmalu odide po skrivnostni poti svoje mame, Judinje Sare Starzynski. V Ameriki odkrije, da je skrivnostna novinarka ne samo brskala po preteklosti, ampak se je medtem tudi ločila, svojo novorojenko pa poimenovala Sara, saj ji je nekoč deklica z rumeno zvezdo za vedno spremenila življenje.

Dijak 1. letnika je o prebranem delu zapisal: »V knjigi se prepletata dve zgodbi. Prva govori o deklici Sari oz. o njeni družini, ki je bila leta 1942 pregnana v taborišče, ker so bili Judje. Druga pa govori o ameriški novinarki, ki mnogo let pozneje živi v Franciji. V službi je dobila nalogo, da napiše članek o zajetju pariških Judov. Sara je bila stara 10 let. Zelo rada je imela mlajšega brata, s katerim sta se igrala in kljub vojni nekako brezskrbno živela. Starša otrok nista hotela strašiti s tem, kaj v vojnem času pomeni biti Jud. A Sara je velikokrat v poznih urah poslušala njune pogovore. Vedela je, da se dogaja nekaj strašnega in da se bojita. Oče je celo ponoči spal v kleti. Moje mnenje o tej knjigi je, da je izvrstno napisana. Knjiga je zelo žalostna oz. je v njej veliko pretresljivih dogodkov. Vseeno je napisana tako, da me ni odvrnila od branja. Te stvari so se žal dogajale. Zanimivo mi je bilo tudi to, da sta v knjigi obe zgodbi postavljeni v različno časovno obdobje. Ne znam si predstavljati, kako je Sara preživela, ko je našla mrtvega brata. Glede na to da je bila stara le 10 let, je vse skupaj izjemno dobro prenesla ali pa si je zatiskala oči pred resnico. Njena ljubezen do brata je bila res ogromna. Vsak dan je lahko mislila samo nanj in ali je z njim vse v redu. Velikokrat v knjigi tudi omeni, kako se kesa, ker ga je zaklenila v omaro. Neznansko je obžalovala, ker ni dala ključa fantku, ki je pobegnil s stadiona in bi brata lahko rešil. Hudo ji je bilo, ko je videla, da njena mama ni ista mama, s katero je živela. Občutek je imela, da je sama na tej misli, da reši svojega bratca. Pa vendar jo je to obdržalo pri življenju. Ko je spoznala Rachel, ji je bilo lažje, saj je imela ob sebi nekoga, na katerega se je lahko zanesla. Potem so odpeljali še njo. Sara je veliko pretrpela. Po končani vojni si je skušala ustvariti novo življenje in pozabiti na grozote. Ker je naredila samomor, se očitno nikoli ni upala znebiti občutka, da je kriva bratove smrti. Novinarka Julia se je zelo vživela v Sarino zgodbo, saj je raziskovala ter tudi uspela povezati vse niti. Sarino trpljenje ji je pomagalo, da je rešila svoje življenjske probleme. Ko je končno ponovno zanosila, je njen mož zahteval, da splavi. To je zanj pomenilo konec sveta. Vprašanje je, kako bi se odločila, če ne bi poznala Sarinega trpljenja. Glavni osebi v knjigi sta si po mojem mnenju podobni, saj sta bili obe zelo močni, nista se zlahka ustrašili, vztrajali sta in se borili. Dijakov sošolec v paralelki pa je dodal: »Značilno je, da ljudje, kot je bila Sara, ki so preživeli take grozote vojne, o tem raje molčijo, kot povedo preostalim, kar se mi zdi nekako narobe, saj tako ne izveš, kaj se je v resnici dogajalo, in s tem ne moreš opozoriti drugih ljudi oz. preprečiti, da se to ne bi ponovilo. Take dogodke si lahko popolnoma predstavljaš le tako, če ti jih nekdo pripoveduje iz lastnih izkušenj. Dandanes o takih groznih dejanjih izvemo le prek knjig, televizije in spleta, le redko pa od preživelih, saj je to zanje prevelika bolečina, ko se spominjajo, kaj vse so morali pretrpeti. Vsa tista krivica, ki se je dogajala Judom, se mi zdi popolnoma nesprejemljiva in nedopustna. Človek si takih dejanj danes ne more niti zamisliti. Sam si ne predstavljam, kako so se tisti ljudje počutili. Še manj pa si predstavljam, kako so lahko vojaki ločevali otroke od mater, kljub temu da so vedeli, da sami še niso sposobni živeti. V taboriščih so bili jetniki brez hrane, brez vode, živeli so v obupnih higienskih razmerah. Tako rekoč so Nemci z njimi ravnali kot z živalmi in ne kot z ljudmi. Ne razumem pa tega,

zakaj so Nemci imeli Jude za manj vredne ljudi, saj niso bili nič drugačni od njih. Nemci so v teh dejanjih tako rekoč uživali, kot da ne bi imeli niti kapljice čustev do soljudi. V knjigi je tudi omenjeno, da so vsem državljanom, ki so med vojno rešili Jude, pozneje podeljevali medalje. Le redki pa so si upali tvegati in zaščititi pobegle Jude. Po vojni pa so bile ustanovljene razne organizacije za pomoč Judom pri iskanju preživelih po holokavstu. Mislim, da je redkokdaj komu uspelo pobegniti iz taborišča, kot je to uspelo Sari, a tudi njej ne bi uspelo, če ji ne bi pomagal policist, ki ga je poznala. Ob krivici, ki se je Judom dogajala v taboriščih, so morali nositi še rumeno Davidovo zvezdo, da bi se počutili manjvredne, a kmalu so Judje to zvezdo nosili ponosno brez sramu.«

PRIČE GROZOT PRIPOVEDUJEJO: HELENA GREGORIČ, ZORA PREGELJ, STANISLAV REBULA, ŠTEFKA KOGOJ, ELZA MAVRIČ KUMAR, MARA MIKLAVIČ

Govorne vaje so nekateri dijaki dopolnili s pripovedovanjem svojih sorodnic, kot profesorica slovenščine pa sem dopolnila njihovo vedenje s pripovedjo svojih sodelavcev, srečala pa sem se s še živečima taboriščnicama. Slednji sta težko pripovedovali, vendar sta se zavedali, da mladini taka dejanja ne smejo ostati skrita.

Dijak 2. letnika je pripovedoval o svoji sorodnici: »Opisal bom življenje Helene Gregorič, rojene Košuta, ki je bila med drugo svetovno vojno v taborišču v Nemčiji. Helena je teta moje mame. Rodila se je leta 1927 v Volčji Dragi kot tretji otrok. Bila je kurirka, raznašala je pisma za partizane. Krutost taborišč pa sta že izkusili njena mati in sestra Dana, saj sta septembra leta 1942 eno leto preživel v enem izmed taborišč v Italiji. Helenino sestro Dano je ob prihodu domov presenetila ponovna deportacija, tokrat je morala za dve leti v taborišče Mauthausen. Dana je v taborišču rodila otroka, ki so ji ga vzeli. Nikoli več ga ni videla. Vedela je le, da je bil fantek.

Helena je imela 18 let, ko so jo 6. januarja leta 1945 med raznašanjem pisem v okolici Volčje Drage ulovili domobranci. S tovarnjakom so jo odpeljali v Gorico. Tam so jo zaslišali, nato pa je morala v goriški zapor. Kmalu so jo premestili v taborišče Bergen-Belsen. Najprej so jo ponovno zaslišali, jo stuširali, prebičali, nato pa ji vzeli obleko in ji v zameno dali ,krilo', polno uši, ter eno copato in eno coklo. Zatem so jo odpeljali do barake. Vsakdanjik v taborišču je bil vedno enak. Ob 6 h zjutraj so njo in sojetnice zbudili, nato so jih zvezli pred barako in jim ukazali stati 2 uri – temu so rekli ,apel'. Če je katera padla na tla, so jo zvezli na kup in jih vse pozneje vrgli v krematorij. Po apelu so jih zopet poslali v barako, kjer so si večino časa čistile uši. Občasno je kdo prišel, da jih je prebičal. Hrana je bila neužitna in ni bila nasitna. Za zajtrk niso jedli ničesar, za kosilo pa mineštro (včasih so imeli tudi nesrečo, da je bila med zelenjavo tudi podgana). Vsakih 10 dni so jim poleg mineštre ponudili rezino kruha. Spali so na golih tleh, po navadi ena ženska na vrh druge, da jim je bilo čez noč toplo. Njihove odeje so bile polne uši, ki so jim čez dan delale še večje težave. Nekatero žensko so zaradi uši in mraza umrle čez noč; te so med prvimi zažgali v krematoriju. Še posebej pa se je spominjala dveh dogodkov iz taborišča:

1. Nekega dne so njej in sojetnicam ukazali kopati luknje za trupla. Ker so delale dolgo časa, bi Helena morala na stranišče. Ko je vprašala za dovoljenje, so jo prekleli in porinili v jamo. Nato so ji sojetnice pomagale očistiti blato z obleke.
2. S sojetnicami je opazila olupke krompirja blizu barake. Ker niso imele kaj jesti, so jih hotele ukrasti, vendar so se bale, da bodo tepene. Helena jih je skrila v svojo obleko. Pozneje je nekdo pristopil do nje, ji stresel vse olupke iz obleke, ji dal enega v usta in jo hkrati pretepel, češ da naj ne krade, kar ji to ne pripada.

V taborišču je bila Helena zaprta štiri mesece – osvobodjena je bila 15. aprila. Ravno pred osvoboditvijo pa je jedla iz pokvarjene konzerve, zato je hudo zbolela. Angleži so jo prepeljali do jeseniške bolnišnice, kjer je bila do konca septembra. Ko so jo v bolnišnici stehali, je imela le 22 kg, visoka pa je bila 175 cm. Imela je tifus. Ko je končno prišla domov, je bila presrečna. Ko sem jo vprašal, če še vedno čuti kakšne posledice življenja v taborišču, mi je odgovorila, da jo še vedno zelo bolijo kosti, predvsem zaradi ,apela'. Boli

pa jo tudi to, da je moral umreti njen najstarejši brat Ivan, partizan (ranjenega so ga Nemci na Črnem vrhu vlekli za vozom, da je zaradi ran izkrvavel), da sta bili njena mama in sestra v taborišču, da sta ostala njena mlajša brata takrat sama. A razumel sem, da so hujše njene srčne bolečine.«

Dijak 4. letnika je zapisal zgodbo 83-letne znanke Zore Pregelj iz Renč: »15. 2. 1944 zgodaj zjutraj so v Branik s tanki in tovornjaki pripeljali mimo naše hiše Nemci in vse domačine odgnali na trg, kjer je bila postojanka fašistov. Niso nam dali ne možnosti in ne časa, da bi s seboj vzeli vsaj najnujnejše stvari. Mojega očeta so iskali, saj je bil osumljen, da se ukvarja s politiko. Že leta 1939 je bil dve leti zaprt v Kalabriji v Italiji. Čeprav so Nemci grozili, da bodo odpeljali samo mladino, so odpeljali skoraj vse ljudi razen nekaterih bolnih. Domove tistih, ki so morali oditi, so zažgali. Živino so spustili, zato je vsa preplašena in podivjana tavalala okrog po poljih. Babica je kmalu umrla. Sestra se je pridružila partizanom. Odpeljali so nas proti Komnu na Krasu, nato v Zagrad v Italijo. Tam so nas naložili na tovorni vlak, s katerim smo proti večeru nadaljevali pot proti Nemčiji. Vozili smo se v umazanih, zaprtih in natrpanih vagonih. Med potjo smo imeli dva postanka; tedaj smo dobili nekaj hrane in mleka za otroke. V Beljaku je oče prepoznal prijatelja, s katerim sta delala v Italiji. Ta mu je podaril žlico, s katero smo pojedli juho. To žlico hranim še danes za spomin. Nadaljevali smo pot in 17. 2. 1944 ob 5. uri zjutraj prispeli v Nemčijo, natančneje v Neumarkt. Od tam so nas Nemci peš pospremili v pet kilometrov oddaljene lagerje – naselje lesenih barak. K sreči tam niso razvrščali ljudi na moške, ženske in otroke. Tu smo ostali skupaj samo en teden. Nato so nas na delavskem uradu dodelili družinam na kmetijah. Kmalu je oče zbolel, zato ni mogel več opravljati napornih fizičnih del. Po šestih mesecih so mene in mamo poslali na drugo kmetijo na drugi kraj, kjer sva morali opravljati vsa kmečka dela na polju in v hlevih, polnih živine. Oče je ostal v spodnjem lagerju, ki je bil namenjen bolnikom, in tam skrbel za zunanjo ureditev. Dobil je dovoljenje, da je opravljal vrtnarska dela tudi v zgornjih lagerjih. Čez nekaj mesecev se je poškodovala še mama. Padla je z mlatilnice, ko so mlatili žito. Odpeljali so jo v tamkajšnjo bolnišnico. Takrat se je za njo izgubila vsaka sled, saj so jo večkrat premestili. Tako sem na kmetiji ostala sama in opravljala fizična dela. Proti koncu vojne so tja prišli zavezniki (Američani). Oče me je poiskal in skupaj sva se peš odpravila proti domu. Med potjo smo se morali večkrat skriti na varno zaradi bombardiranja, saj so še vedno prihajali zavezniki. Pod železniškim mostom sva tičala pet ur. Američani so nas najprej odpeljali v Vicenza v Italijo, kjer so za nas v cerkvenih ustanovah skrbele redovnice, dokler se nismo opomogli. Od tod sva z očetom odšla v Trst k njegovi sestri, nato pa peš nadaljevala pot v Branik. Tu nisva dobila ničesar razen starega hleva, v katerem sva najprej živela. Za omaro sva imela zajčnik, posteljo, kavč pa sva dobila od Rdečega križa. Štedilnika nisva imela, zato sva kuhala na štirih zidakih. Mama se je vrnila čez leto dni s pomočjo Rdečega križa.«

Sodelavec, ki poučuje strokovno-teoretične predmete, je pripovedoval o svojem pokojnem očetu Stanislavu Rebuli, ki se je rodil 31. 3. 1922. V taborišču Dachau je bil od februarja do aprila leta 1945. Bil je ranjen v bitki pri Štanjelu konec leta 1944, ko mu je prepovedana dumdumka iz zasede odnesla del zadnjice. Ko si je komaj opomogel, so ga iz rodnega Volčjega Grada na Krasu odpeljali v Coroneio v Italijo v zapor, kmalu pa je moral brez hrane v München. Tam so ga dali v skupino, ki je kopala jarke, ki so bili zaščita proti tankom. Oče mu je povedal, da je bilo življenje v taborišču izjemno težko, saj je bila doba preživetja 2–3 mesece. Ponoči so taboriščnike budili, da so stali na mrazu, in jih polivali z vodo. Nato so se morali v baraki ogreti. Tisti, ki niso mogli delati, so bili tepeni in kmalu mrtvi. Tepejo jih t. i. kapoti in ne člani SS. To je bil lahko kdor koli, ki je znal nemško. Najokrutnejši so bili Poljaki. Nekoč je Stanislav na smetišču opazil živalsko nogo. Oddaljil se je iz vrste, jo pobral in jo hotel ugrizniti. Ko je paznik to videl, je pogledal naokrog. Nikogar ni videl, zato mu je požugal le s palico, naj najdeno vrže proč in gre zopet v vrsto. Tak prekršek je namreč pomenil smrt. Nadrejeni pa ga je le opozoril. A nekateri pazniki so bili bolj kruti. To so bili kriminalci, ki so taboriščnike brcali tudi v glavo. V Dachauu je bilo kruto s tistimi, ki so bili navajeni cigaret. Koščke kruha oz. pomij, ki so jih dobili, so menjali za cigarete. Tako je neki Rus umrl zaradi lakote, ker je zamenjal ves kruh. Tudi Stanislav je bil

suh. Ob koncu trpljenja je tehtal le 38 kilogramov. A taki so lažje zdržali trpljenje kot močnejši, ki niso imeli hrane in so kmalu podlegli. V taborišču uživajo le nekakšno juho, ki je umazana voda, in koščke kruha. Ko je na koncu svojih moči tudi Stanislav, se onesvesti ter pristane na kupu umrlih, ki so jih kmalu odpeljali v krematorij. A ima srečo, ker dežuje, saj se osvesti, zvleče s kupa in gre v barako. Ko se taboriščniki peljejo v Ljubljano z vlakom, se srečata Ljubljčan, ki je bil nekdanji kapo, ter pretepeni Celjan. Slednji ga ne izda. Stanislav se kmalu vrne domov.

Štefka Kogoj, poročena Pavlin, je tašča drugega sodelavca, ki prav tako poučuje strokovno-teoretične predmete. Rojeno 16. 10. 1925 so jo še ne 19-letno odpeljali v zapor v Gorico, kjer je bila štiri dni. Nato so jo z živinskimi vagoni odpeljali v Auschwitz. Tam so ljudem vzeli vse, tudi dostojanstvo, in ji vtisnili številko 89076. Na rokavu je morala imeti rdeč trikotnik, kar je bilo znamenje, da je politična. Prišiti si ga morajo sami, poljska ženska kapo, ki ji pravijo blokova, pa to stori za kos kruha. Ostala je brez obleke, obrita je tri dni čakala popolnoma gola. Nato je doživela dezinfekcijo, kar je pomenilo, da so jih popihali s strupom, kot pripoveduje. Nato so ji dali prevelike cokle, pokojnikovo obleko, ostala pa je brez spodnjih hlač. Ob 4. uri zjutraj so taboriščnice imele apel oz. javljanje po številki oseb. To se je ponovilo opoldne in zvečer. Hrana je bila izjemno skromna, saj se spominja, da so opoldne imeli repo v vodi, zvečer pa še košček kruha. V Auschwitzu ostane mesec dni in čisti sneg ter pobira kolerabo. Nato jih odpeljejo v Ravensbrück, kjer morajo ostati v karanteni 14 dni, da bi se prepričali, da niso bolne. Kmalu jih pošljejo na delo v tovarne. Njena končna postaja je bil Wittenberg, kjer je 12 ur delala v tovarni letal. Nekoč so se morale med kazenskim apelom zgodaj zjutraj v januarju uleči na tla in tako mirovati tri ure. Tedaj ji je pomrznila leva noga; dobila je trajne poškodbe, ki jih čuti še danes. Aprila 1945 pa so Nemci izginili, taboriščnice pa so ostale zaprte v barakah. Osvobodili so jih ujetniki, ki so delali zunaj. Nekatere ženske so obračunale s poljsko paznico, pogumnejše pa so šle po hišah in prosile za oblačila. Zavezniki jim nudijo hrano, vendar se ne smejo prenajesti. Po dveh mesecih vožnje po Nemčiji in Italiji mora še tri tedne ostati v karanteni, preden se dokončno sreča z domačimi. Gospa se spominja, da so s sotrpinkami rade pele in veliko molile. Bodrile so se s pesmijo:

»Kdor ne ve, kako v Auschwitzu je,
kdor ne vidi, ni za verovati,
ko na belo jutro zgodaj moraš vstati,
cele ure zjutraj trepetati.
Dež in mraz nas muči,
ko prešteva Nemka nas.«

Gospe Elza Mavrič Kumar ter Mara Miklavič pa sta mi kot profesorici slovenščine zaupali, da za mlade radi povesta, kaj se je med vojno dogajalo, kako sta trpeli ter ponovno obiskali kraje, kjer sta pretrpeli mnogo grozot.

Šestnosemdesetletna Solkanka Elza je morala v Auschwitz, ko še ni imela 17 let. S teto sta prenašali partizanski material, a domačinom to ni ostalo skrito, zato so ju ovadili. Prekiniti je morala študij na nižji gimnaziji. V taborišču je morala najprej v zbirno stavbo; danes ve, da je šla noter kot človek, ven pa je prišla kot številka. Ostrigli so ji lase, oblekli so jo v cape, obuli v cokle. Vteto virali so ji številko 81996. Njene sotrpinke z Goriškega in Tržaškega popravljajo ceste, jarke, drobijo skale, razvažajo grušč. Pregarjajo jih kapovke in pomočnice SS, ki prestajajo kazni po zaporih in tako postanejo pregarjalke. Kričijo na taboriščnice, jih zmerjajo, uporabljajo palice in pendreke. Že ob prihodu vidi tudi štiri krematorije, saj so njihove barake nedaleč od njih. Transport novih ljudi vedno pričakajo skupina SS s psi in doktor Mengele. Bodoči taboriščniki so morali prtljago odložiti nedaleč od vagonov. Ljudje so postavljeni v vrste, iz njih pa se sliši otroški jok. Mengele stopi prednje, njegova palica pa jetnikom pokaže na levo ali desno. Krajša vrsta se pomika proti taborišču, daljša pa proti krematoriju. Ljudje mirno stopajo proti dimnikom. Nekoč Elza zagleda rumen kruh pri kupu oblek. Lačna se splazi do jarka, nato do kruha in hleb srečno prinese do sotrpink. Najbližja ga pokrije z ruto, nato si ga razdelijo. V Auschwitzu ostane

tri mesece, nato so jo preselili v Ravensbrück. Ko pridejo v to taborišče, verjamejo, da so si rešili življenje. Kmalu se znajdejo v Eberswaldu, kjer je bila močna vojaška industrija. Delala je 12 ur v tovarni granat. Za zajtrk dobijo temno vodo, opoldne nekakšno čorbo, zvečer prav tako ter drobno rezino kruha. Pomembno je bilo, kako veliko rezino kruha dobijo. Starejši rečejo mlajšim, naj pustijo malo kruha za naslednji dan. A to je bilo zelo težko, saj so bile vedno lačne. Pri življenju njo in sotrpinke držita otopelost in posebna moč. Nikoli pa ni bila hudo bolna ter pretepena, kar je pomenilo, da bi jo morali odstraniti.

Tudi 88-letna Mara Miklavič iz Kobarida je bila rojena v zavedni in bogati družini. A ko domačini ovadijo očeta, zaprejo vso družino. Kmalu jih izpustijo, očeta pa obsodijo na smrt na gradu v Gorici, a je pozneje izpuščen. Tudi ona ostane v goriškem zaporu, ko ima 19 let. Z zadnjim transportom jo januarja 1945 odpeljejo v Ravensbrück. Doživi šok, posledica je bila amnezija, saj ni vedela, kako ji je sploh ime. Izgubila je tudi identiteto. Tri ure mora v mrazu stati na apelu zgodaj zjutraj, štiri pa so spale na pogradu brez odeje. Nekoč ima Mara zaprte oči, a ji kljub temu paznica da kľofuto. In čeprav so taboriščnice stale v vrsti, so jih topli. Vsako jutro so bile postrojene v skupino, saj so morale nositi pesek na hrib, kar je bilo Siziľovo delo. Spominja se, da je bila pred njo šibka Judinja, ki jo je paznica potolkla do smrti. Veliko slednjih je bilo Poljakinj. Bile so prostitutke in so imele na rokavu črn trikotnik. Taboriščnice so jim rekle auseerin. Trpinke pa so spoznali po rokah, ali bodo delale ali odšle v krematorij. Sama preboli krvavo grižo, Judinje pa ji močijo ustnice s koščki kruha, ki so pomočeni v surov krompir. Spomni se, da ob osvoboditvi hodi domov 50 kilometrov, je krompir ter tudi travo, če ni ničesar. Očetu noče povedati, kaj se ji je zgodilo. Danes je že večkrat obiskala ne samo Ravensbrück, pač pa je svojo družino peljala tudi v druga taborišča.

SINAGOGA

Slika 1: Sinagoga (arhiv družine Armina Črnigoja).

Slika 2: Stopnišče (arhiv družine Armina Črnigoja).

O holokavstu sem se kot profesorica slovenščine velikokrat pogovarjala v 2. letniku smeri Računalniški tehnik, zato sem sklenila, da si bomo v Gorici ogledali judovsko sinagogo, ki občasno še deluje. Z nami je bila tudi profesorica zgodovine. V knjižici štirih jezikov (italijanski, slovenski, angleški in nemški) izvemo, da so Judje zaznamovali življenje v Gorici, saj je bila njihova navzočnost v mestu dokazana že v 13. stoletju. »Mali Jeruzalem ob Soči« so ustvarili goriški judovski učenjaki in književniki. A avstrijski cesar Leopold I. je leta 1696 ukazal ustanovitev goriškega geta, ki je bil odpravljen šele v času francoske zasedbe. To je bil nezdrav predel mesta, saj je tekel spodaj potok Koren; tam je bilo tudi pokopališče umrlih zaradi kuge. Judje so bili trgovci, »podjetniki na področju svilarstva in posojevalci na zastavek«. ²² Ko so se osamosvojili, so lahko sodelovali na vseh področjih mestnega življenja. Nikoli jih ni bilo več kot 300, med vojno pa se je njihov položaj zelo spremenil »in se prelevil v pravo tragedijo, ko so bili v noči 23. novembra 1943 aretirani

²² Itinerario ebraico sulle tracce di Michelstaedter, 2010. Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, str. 29.

in prepeljani v Auschwitz vsi Judje, ki so ostali v mestu (predvsem starejši, ženske in otroci).²³ V skupnosti jih je živel 100; odpeljali so jih 82, vrnila sta se samo 2: najstarejši je bil star 90 let, najmlajši pa 3 mesece. Goriška sinagoga, v kateri poteka aškenazijsko bogoslužje, pa je bila zgrajena leta 1756. Leta 1894 so porušili hiše, ki so jo ločevale od ceste. »Sanacija te četrti, ki se je začela po drugi svetovni vojni z rušenjem propadajočih stavb in gradnjo novih, je sinagogi spremenila videz, saj jo je odmaknila od bližnjih stavb, s katerimi je prej oblikovala enotno pročelje v ulici Ascoli.«²⁴ Dvorana ohrani strukturo iz 18. stoletja, ima leseno galerijo z balkonom, velika okna, dva lestenca iz kovanega železa, tabernakelj ima štiri spiralne stebre iz črnega marmorja, pred njim pa je pozlačena ograja iz kovanega železa iz 18. stoletja. »V muzeju sinagoge je prikazana zgodovina izraelskega ljudstva od biblijskih časov do diaspore, z opisi obredov in slovesnosti, glavnih verskih praznikov in vsakdanjega življenja.«²⁵ Veliko prostora pa zajema zgodovina goriške judovske skupnosti. In del muzejskega prostora je posvečen tudi mlademu Carlu Michelstaedterju, ki je močno zaznamoval življenje v Gorici. Dijaki so še izvedeli, da potekajo obredi v hebrejščini, vsi moški pa morajo imeti pokrite glave, saj pomeni to spoštovanje do Boga oz. božja roka tako ščiti osebo. Moški sedijo spodaj, ženske morajo na galerijo po stranskih stopnicah. Spola sta vedno ločena. Enega izmed dijakov je zanimalo, zakaj Judje po poroki stopijo na razbiti kozarec. Slednji je spomin na porušen tempelj v Jeruzalemu, steklo pa je porušeno zlo. Drugega pa je zanimalo, ali je v sinagogi že kdo umrl. Odgovor je bil nikalen, saj truplo ne sme biti v sinagogi, ker ni čisto. Moški in ženske mrliča ovijejo z rjuho, ga položijo na tla in prižgejo svečo ter ob pogrebu pokrijejo vsa ogledala. In če na grob položijo kamenček, je to spomin na 40 let v puščavi iz Stare zaveze, ko so mrliča položili v luknjo in pokrili s kamni. Umrli pa mora biti pokopan v 24 urah.

Slika 3: Muzej v sinagogi v Gorici (arhiv družine Armina Črnigoja).

UČNI CILJI PRI POUKU SLOVENŠČINE IN ZGODOVINE

Dijaki so pri **pouku slovenščine** in zgodovine sledili medpredmetni povezavi. Pri govornih vajah so pri pouku slovenščine ob obravnavi pričevanj nekdanjih taboriščnikov v dnevniških zapisih, literarnih romanih ter interpretaciji osebnih pričevanj sledili naslednjim usmerjevalnim/splošnim ciljem tako, da so razvijali zmožnost branja, poslušanja, pogovarjanja, razvijali pa so tudi zmožnost ustnega in pisnega sporočanja. Upoštevali so mnenje drugih, izražali tudi svoje ter se z mnenjem drugih strinjali oz. nestrinjali ter vse to tudi utemljili. Tvorili so učinkovita, ustrezna, razumljiva in jezikovno pravilna govornja in zapisana besedila. Pri književnem pouku so dijaki doživljali, razumeli, aktualizirali in s pomočjo svojih izkušenj vrednotili ter poimenovali predvsem idejno-tematske (vsebinske) plasti literarnih besedil; ta so bila iz domače in tuje sodobne književnosti in so bila po dogovoru izbrana samoiniciativno in pri pouku. Dijaki so ob pisanju in govorjenju poglobljali zmožnost estetskega doživljanja. Literarna besedila so umeščali v prostor in čas, se seznanjali z njihovimi avtorji ter s temeljnimi kulturnozgodovinskimi okoliščinami njihovega nastajanja. Tako so razumeli pomen slovenske in evropske književnosti v slovenskem ter evropskem kulturnem in družbenem razvoju. Sledili pa so tudi odnosnim ciljem, ker so z

²³ Prav tam, str. 29.

²⁴ Prav tam, str. 30.

²⁵ Prav tam, str. 31.

jezikom izražali svoje razumevanje sveta in svojih izkušenj, svoje mnenje ter svoja občutja in vrednote; strpno so sprejemali mnenja drugih ter sodelovali v kritičnih pogovorih; upoštevali so različne okoliščine ter razvijali večkulturno in medkulturno zavest, kritično mišljenje.

Pri obravnavi **zgodovinske snovi** so raziskovali in razumeli različna družbena dogajanja v preteklosti in sedanjosti; analizirali so družbene pojave in zakonitosti v preteklosti in danes ter tako krepili nacionalno in evropsko identiteto posameznika in naroda kot celote. Zavedali so se posameznikove in narodove različnosti (medkulturnost) kot posledice različnih prostorskih, zgodovinskih in socioloških dejavnikov. Najprej so spoznavali judovstvo, naštevati njegove značilnosti ter ovrednotili njegov pomen. Razumeli so, zakaj je v Nemčiji prišlo do nacizma in zakaj je ta sistem pomenil veliko nevarnost in grožnjo za mir. Spoznavali so težnje fašističnih držav po novih osvajanjih do izbruha druge svetovne vojne. Opisali so potek druge svetovne vojne in določili vpletene države. Spoznavali so življenje ljudi v okupirani Evropi in njihov odpor. Predstavili so drugo svetovno vojno v Evropi in na svetu ter se seznanili z njenimi posledicami za Evropo in svet. Izvedeli so, kako je vojna spremenila življenje posameznikov (pomanjkanje, strah, žrtve, talci, materialna škoda, prisilno preseljevanje, prisilna mobilizacija v nemško vojsko, stiske vasi in posameznika zaradi različnih vojska, teror in taborišča, usodne odločitve posameznika), ter spoznali fašizem, nacizem, komunizem. Znali so pojasniti življenje v okupirani Evropi in odpor, posledice druge svetovne vojne za Evropo in svet, ovrednotili so posledice vojaških spopadov in vojn, razmišljali so tudi o prehrani ljudi in o pomanjkanju v času vojne in po njej.

Pri medpredmetni povezavi pa sta učitelja obeh predmetov dijake spodbujala h kritičnemu mišljenju. Znali so razlikovati med avtentičnimi dnevniškimi zapisi in pisateljevo domišljijo. Vse to pa so dopolnili s svojimi zapisi pričevanj nekdanjih udeležencev holokavsta.

VIRI IN LITERATURA

- Benz, W. (2000). Holokavst. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo - ICK. - (Vita activa).
- Haderlap, M. (2012). Angel pozabe. Maribor: Litera.
- Wiesel, Elie (2007). Noč. Radovljica: Didakta.
- Berr, H. (2009). Dnevnik. Tržič: Učila International.
- Hilesun, E. (2008). Pretrgano življenje, dnevnik Etty Hilesun 1941–1943, pisma iz Westerborka. Ljubljana: Modrijan.
- Flegg, A. (2010). Dekle v zelenem, V orlovih krempljih. Dob pri Domžalah: Miš.
- de Rosnay, T. (2012). Sarin ključ. Ljubljana: Arsem.
- Wieviorka, A. (2000). Kako sem hčerki razložila Auschwitz. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Gabrič, A. in Režek, M. (2011). Zgodovina 4. Učbenik za četrti letnik gimnazije. Ljubljana: DZS.
- Cvirn, J. in Studen, A. (2010): Zgodovina 3. Učbenik za tretji letnik gimnazije. Ljubljana: DZS.
- Itinerario ebraico sulle tracce di Michelstaedter, 2010. Regione autonoma Friuli Venezia Giulia.
- Katalog znanja, Slovenščina, Srednje strokovno izobraževanje, 2010.
- Katalog znanja, Zgodovina, Srednje strokovno izobraževanje, 2007.

POVZETEK

V prispevku sem skušala srednješolcem pri pouku slovenščine v šolskem letu 2012/2013 osvetliti holokavst s pomočjo dnevniških zapisov in literarnih del, ki so ubesedila to temno preteklost. Dijaki niso spoznavali samo trpljenja Judov v taboriščih, pač pa tudi zgodbe Slovencev, ki so bili in so njihovi sorodniki. Ob prebranih delih pa so v svojih zapisih zajeli poleg svoje interpretacije tudi zgodovinski del, ki so ga spoznavali pri pouku zgodovine. Svoje vedenje so dopolnili z obiskom sinagoge v Gorici. Kot profesorica slovenščine sem jim posredovala tudi pričevanja svojih sodelavcev in gospa, ki sta morali kot mladostnici oditi od doma ter trpeti, ker sta bili zavedni Slovenki v času nacizma.